

מענים ומתחמקים ללא עונש

ממשל בוש והתעללות בעצירים

תקציר

ג'ורג' טנט שאל אם יש לו רשות להפעיל על ח'אלד שיח' מוחמד שיטות חקירה משופרות, כולל הדמיית טביעה...
"ברור שכך", אמרתי.
- נשיא ארה"ב לשעבר, ג'ורג' וו' בוש, 2010'

כבר אין שום ספק שהממשל הנוכחי ביצע פשעי מלחמה. השאלה היחידה שנותרה פתוחה היא האם ימוצה הדין עם אלה שהורו לבצע עינויים.
- מייג'ור ג'נרל אנטוניו טגובה, יוני 2008'

האם יש לחקור את נשיא ארצות הברית לשעבר, ג'ורג' וו' בוש, בחשד לאישור "הדמיית טביעה" ומעשי התעללות אחרים בעצירים שארה"ב ומדינות רבות אחרות הכירו בהן זה מכבר כעינויים? האם יש למצות את הדין על מעשיהם עם בכירים בממשל ארה"ב שאישרו העלמה בכפייה של עצירים ומסירה של אחרים למדינות שסביר היה כי יעוננו בהן?

בשנת 2005 פרסם ארגון Human Rights Watch דו"ח בשם "מענים ומתחמקים ללא עונש?" ובו הוצגו ראיות מוצקות שהצדיקו חקירות פליליות נגד מזכיר ההגנה דאז, דונלד רמספלד, ומנהל סוכנות הביון המרכזית (סי-אי-אי), כמו-גם נגד לוטננט ג'נרל

¹ ג'ורג' וו' בוש, **Decision Points** [נקודות הכרעה] (ניו יורק: הוצאת Crown Publishers, 2010), ע' 170.

² מייג'ור ג'נרל אנטוניו טגובה, "פתח דבר" לדו"ח: רופאים לזכויות אדם, הפרת חוק, הפרת חיים: ראיות רפואיות לעינויים בידי כוחות ארה"ב והשפעותיהם, http://brokenlives.info/?page_id=23, כניסה לאתר ב-7 ביוני 2011.

ריקרדו סנצ'ס, המפקד העליון לשעבר של כוחות ארה"ב בעיראק ונגד גנרל ג'פרי מילר, לשעבר מפקד מתקן המעצר של צבא ארה"ב במפרץ גואנטנמו שבקובה.

הדו"ח הנוכחי מסתמך על עבודתנו הקודמת. בנוסף, מובא בו סיכום של מידע שפורסם מאז על התפקיד שמילאו הגורמים בממשל ארה"ב הנושאים במרב האחריות להתוויית מדיניות החקירה והמעצר לאחר פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 נגד ארה"ב. כמו כן, מובא בדו"ח ניתוח של מדיניות זו לאור החוק בארה"ב והמשפט הבינלאומי. על סמך ראיות אלה, ארגון Human Rights Watch סבור כי ישנו יסוד מוצק דיו לכך שהממשל בארה"ב יורה על קיומה של חקירה פלילית רחבת היקף של פשעים שבוצעו לכאורה בנוגע לעינויים של עצירים ולהתעללות בהם, בנוגע לתכנית המעצרים הסודיים של הסי-אי-אי ובנוגע למסירת עצירים למדינות שבהן יעונו. חקירה זו חייבת להתמקד בפעילותם הפלילית לכאורה של ארבעה בכירים: הנשיא לשעבר ג'ורג' וו' בוש, סגן הנשיא דיק צ'ייני, מזכיר ההגנה דונלד רמספלד וראש הסי-אי-אי ג'ורג' טנט.

כמו כן, יש לבחון במסגרת חקירה זו את התפקידים שמילאו היועצת לביטחון לאומי קונדוליסה רייס והתובע הכללי ג'ון אשקרוף, וכן עורכי הדין שעיצבו את ה"הצדקות" המשפטיות לעינויים, ובהם אלברטו גונזאלס (יועץ הנשיא ולאחר מכן התובע הכללי), ג'יי ביבי (ראש לשכת הייעוץ המשפטי של משרד המשפטים), ג'ון ריזו (הפרקליט הכללי בפועל של הסי-אי-אי), דויד אדינגטון (היועץ המשפטי של סגן הנשיא), ויליאם ג'יי היינס השני (הפרקליט הכללי של משרד ההגנה) וג'ון יו (סגן עוזר הפרקליט הכללי של לשכת הייעוץ המשפטי).

חלק גדול מהמידע החשוב הנוגע לעניין זה עדיין סודי. כך למשל, מסמכי ממשל פנימיים רבים העוסקים בדפוסי פעולה ומדיניות הנוגעים למעצר וחקירה עדיין מוגדרים כמסווגים ואינם נגישים לציבור. על-פי האיגוד האמריקני לחירויות אזרחיות, שדאג לפרסומם של אלפי מסמכים מכוח חוק חופש המידע, עם עשרות מסמכי המפתח שטרם פורסמו נמנים הצו הנשיאותי מחודש ספטמבר 2001 שהתיר לסי-אי-אי להפעיל "אתרים שחורים" – כלומר בתי כלא סודיים – וכן רשומות של המפקח הכללי על הסי-אי-אי.³ יתר על כן, מסמכים רבים שפורסמו למראית עין,

³ "הממשל נמנע מפרסום מסמכי מפתח על עינויים בתביעת האיגוד האמריקני לחירויות אזרחיות", הודעה לעיתונות של האיגוד האמריקני לחירויות אזרחיות, 1 בספטמבר 2009, <http://www.aclu.org/national-security/government-withholds-key-torture-documents-aclu-lawsuit> (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011). לרשימת המסמכים שנאסר פרסומם, ר' נספח על מידע שאינו מתפרסם בתביעה לפי חוק חופש המידע, http://www.aclu.org/pdfs/safefree/oig_vaughnindex.pdf (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011).

ובהם דו"ח המפקח הכללי על הסי-אי-אי ודוחות משרד המשפטים וועדת הסנאט, כוללים למעשה קטעים ערוכים המטשטשים אירועים חשובים והחלטות מפתח.

ארגון Human Rights Watch סבור כי ייתכן שרבים מהמסמכים הללו מכילים מידע מפליל המחזק את הטעמים המפורטים בדו"ח זה לחקירה פלילית. כמו כן, הארגון סבור כי המידע שפורסם ברבים לאורך חמש השנים האחרונות כולל מספיק ראיות חזקות המצביעות לא רק על כך שגורמים אלה אישרו לבצע הפרות נרחבות וחמורות של חוקי ארה"ב ושל המשפט הבינלאומי ופיקחו על ביצוען, אלא גם על כך שהם לא פעלו להפסקת ההתעללות או לענישת האחראים לה לאחר שנודע להם על הפגיעות החמורות. יתר על כן, בעוד גורמים בממשל בוש טענו כי מבצעי מעצר וחקירה אושרו רק לאחר דיון מקיף ובחינה משפטית שקיימו פרקליטי משרד המשפטים, כעת ישנן ראיות מוצקות לכך שנוכח התנגדותם של משפטנים מקרב הפקידות המקצועית לשיטות חקירה פוגעניות **ביקשו** מנהיגים אזרחיים מעורכי דין של הממשל שמונו על-ידי גורמים פוליטיים להוציא מתחת ידיהם הצדקות משפטיות לשיטות אלה.

נחוצה חקירה יסודית, נטולת פניות ועצמאית באמת שתבדוק את תכניות המעצר הלא חוקי, את הפעלת הכוח במסגרת החקירות ואת מסירת העצירים למדינות שבהן יעונו וכן את התפקיד שמילאו גורמים בכירים בממשל בהקשר זה. יש לחקור גורמים שאישרו לבצע עינויים והפרות חמורות אחרות של המשפט הבינלאומי, שהורו על כך ושפיקחו על ביצועם, כמו-גם גורמים המעורבים בכך מתוקף אחריותם הפיקודית, וכאשר הראיות מצדיקות זאת יש להעמידם לדין.

נקיטת פעולה כזו וטיפול בסוגיות המועלות בדו"ח זה חיוניים למעמדה הבינלאומי של ארה"ב. אם ארה"ב חותרת למחות את הכתם של אבו גרייב וגואנטנמו ולאשר מחדש את עליונותו של שלטון החוק, הרי שעליה לנקוט בצעדים הללו.

ארגון Human Rights Watch אינו נוקט עמדה באשר לאשמתו או לחפותו בסופו של דבר של כל גורם שהוא על-פי חוקי ארה"ב. הארגון אף לא מתיימר לספק דין וחשבון מלא על אשמתם האפשרית של גורמים אלה, והמידע המתפרסם כאן אינו בבחינת תיק משפטי. הדו"ח שלפנינו בנוי משני חלקים: הראשון מגולל בתמצות את דפוסי המדיניות והפעולה של ממשל בוש בכל הנוגע למעצר וחקירה, ואילו השני מפרט את הנימוקים בזכות טענת אחריותם הפלילית והאישית של כמה בכירים בממשל.

הדרך להפרות המתוארות כאן נפתחה ימים ספורים לאחר פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 שבוצעו בידי אל-קאעידה בניו יורק ובוושינגטון, כאשר ממשל בוש החל לעצב מערך חדש של דפוסי מדיניות, הליכים ודרכי פעולה הנוגעים לטיפול בעצירים

הנתפסים בפעולות צבא ובפעולות במסגרת המאבק בטרור מחוץ לגבולות ארה"ב. חלק גדול ממערך זה עמד בסתירה לדיני המלחמה, למשפט זכויות האדם הבינלאומי ולחוק הפלילי הפדראלי של ארה"ב. יתר על כן, שיטות החקירה באמצעות הפעלת כוח שבכירים בממשל ארה"ב אישרו כוללות טקטיקות שארה"ב גינתה שוב ושוב כאשר ננקטו בידי גורמים אחרים והגדירה אותן כעינויים או התעללות.

כך למשל, ממשל בוש התיר לסי-אי-אי ולצבא להשתמש בשיטות חקירה שכללו הפעלת כוח ועלו לכדי עינויים. הממשל אף הקים בסי-אי-אי תכנית של מעצרים סודיים שבמסגרתה הוחזקו העצירים במתקנים שמיקומם נשמר בסוד מבלי ליידע על כך את משפחותיהם, מבלי לאפשר ביקורים של הצלב האדום הבינלאומי במקום ומבלי לדאוג לפיקוח על היחס אליהם. כמו כן, עצירים הועברו בניגוד לחוק למדינות כמו סוריה, מצרים וירדן, שהיה סביר כי יעונו בהן. רבים מהם אמנם עונו במדינות אלה, ובכלל זה האזרח הקנדי מאהר עראר, שנשלח מארה"ב לסוריה בשנת 2002, ומאוחר יותר סיפר על הכאה חוזרת ונשנית בכבלים ובחוטי חשמל במהלך עשרת החודשים שבהם הוחזק במדינה זו. הראיות מצביעות על כך שהעינויים במקרים האלה לא היו בבחינת תוצאה מצערת של מסירת העצירים למדינות הללו, אלא המטרה שלשמה נמסרו.

בה בעת, עורכי דין של הממשל שמונו על-ידי גורמים פוליטיים ניסחו מזכרים משפטיים שנודעו לספק כיסוי משפטי למדיניות הממשל בכל הנוגע למעצר וחקירה.

תוצאה ישירה של החלטות ממשל בוש הייתה שעצירים במשמורת ארה"ב הוכו, הוטחו בקירות, הוכנסו בכוח לתוך תיבות קטנות והיו נתונים להדמיית טביעה - כלומר להדמיה של הוצאה להורג שבמסגרתה גרמו להם החוקרים להרגיש שהם טובעים. שני אסירים שנטען כי הם בכירים באל-קאעידה, ח'אלד שיח' מוחמד ואבו זוביידה, אולצו לחוות הדמיית טביעה 183 ו-83 פעמים בהתאמה.

עצירים במתקני ארה"ב באפגניסטן, עיראק ומפרץ גואנטנמו סבלו מהתעללות ממושכת, לפעמים במשך שבועות ואפילו חודשים. מעשים אלה כללו תנחות "לחץ" מכאיבות; עירום ממושך; מניעת שינה, מזון ומים; חשיפה לקור וחום קיצוניים; וחשכה מוחלטת שלוותה במוזיקה חזקה ורועשת במשך שבועות ברציפות בכל פעם. מעשי התעללות אחרים בעיראק כללו הכאה, חניקה כמעט מוחלטת, התעללות מינית והדמיית הוצאות להורג. במפרץ גואנטנמו הוכרחו חלק מהעצירים לשבת בתוך צואתם שלהם, וכמה מהם הושפלו מינית בידי חוקרות. באפגניסטן נכבלו אסירים לקירות ונאזקו באופן שלא אפשר להם לשכב או לישון, באמצעות אזיקים שהסבו לכפות ידיהם ולשורשי כפות ידיהם חבלות או גרמו להם להתנפח.

מעשי התעללות אלה, שבוצעו בכמה יבשות שונות, לא נבעו ממעשיהם של חיילים או של סוכני מודיעין בודדים שהפרו את הכללים, אלא מהחלטות שקיבלו בכירים בהנהגת ארה"ב לכופף את הכללים, להתעלם מהם או להשליך אותם הצדה. יתר על כן, כפי שמוסבר בדו"ח, ידוע כיום כי גורמים בממשל בוש פיתחו והרחיבו את ההחלטות והאישורים הראשוניים שלהם לפעולות הקשורות בעצירים גם נוכח התנגדות פנימית וחיצונית, שכללה אזהרות על כך שרבות מפעולותיהם מפרות את החוק המקומי ואת המשפט הבינלאומי. וכאשר שיטות לא חוקיות לחקירת עצירים הורחבו הרבה מעבר לאישור שניתן במפורש, גורמים אלה העלימו מכך עין ולא נקפו אצבע כדי להפסיק את דפוסי הפעולה.

מחיר החסינות

זלזולו של ממשל ארה"ב בזכויות האדם במסגרת המאבק בטרור בשנים שלאחר פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 פגע במעמדה המוסרי של ארה"ב, נתן דוגמה שלילית לממשלות אחרות וחתר תחת מאמצי הממשל בארה"ב לצמצם את הנטיות האנטי-אמריקניות הקיצוניות ברחבי העולם.

בייחוד יצוין כי השימוש שעשה הסי-אי-אי בעינויים, בהעלמה בכפייה ובבתי סוהר סודיים היה לא חוקי, לא מוסרי ואף מזיק. דפוסי פעולה אלה הכתימו את שמו של ממשל ארה"ב ואת מעמדו במסגרת המלחמה בטרור, השפיעו לרעה על שיתוף הפעולה עם גופי מודיעין זרים, ועוררו זעם ותרעומת בקרב קהילות מוסלמיות, שסיוען לחשיפתם של איומי טרור עולמי עתידיים ולמניעתם חיוני.

הנשיא ברק אובמה נקט צעדים חשובים לקראת עלייה על מסלול חדש כאשר הורה עם כניסתו לתפקיד בחודש ינואר 2009 על סגירת בתי הסוהר הסודיים של הסי-אי-אי-אי ואסר על השימוש בעינויים. עם זאת, עדיין נדרשים צעדים נוספים, כמו ביטול מדיניות המעצר ללא משפט וללא הגבלת זמן, סגירת מתקן המעצר הצבאי במפרץ גואנטנמו והפסקת מסירתם של עצירים למדינות המענות עצירים. וחשוב מכול: מחויבותה של ארה"ב לזכויות האדם במסגרת המלחמה בטרור תישאר מוטלת בספק כל עוד לא יתמודד הממשל הנוכחי עם העבר. רק באמצעות טיפול מלא וישיר באחראים להפרות השיטתיות של זכויות האדם לאחר ה-11 בספטמבר יראה ממשל ארה"ב כמי שהתמודד עמן בהצלחה.

ללא מיצוי דין של ממש על הפשעים הללו, גורמים המבצעים הפרות בשם המאבק בטרור ייתלו בהתעללות ארה"ב בעצירים כדי להסיט את הביקורת על התנהלותם שלהם. ואמנם, כאשר ממשל דומיננטי ורב השפעה כמו ממשל ארה"ב מפר בגלוי חוקים האוסרים על עינויים, איסור שהוא עקרון יסוד בתחום זכויות האדם, הוא

כמעט מזמין אחרים לנהוג באותו אופן. מהימנותו הנחוצה כל כך של ממשל ארה"ב כחסיד של זכויות האדם נסדקה כל אימת שהתגלה דבר ביצועו של מעשה עינויים, והחסינות המלאה המוענקת לקובעי המדיניות שהיו מעורבים בעברות פליליות ממשיכה לפגוע במהימנות זו.

בדומה למצב במדינות שהתמודדו בעבר עם עינויים ופשעים חמורים אחרים שביצעו מנהיגיהן, גם בארה"ב ישנם לחצים פוליטיים סותרים. פרשנים שונים טוענים כי כל ניסיון לטפל בהפרות שבוצעו בעבר יעורר מחלוקת פוליטית ועלול לחבל ביכולתו של ממשל אובמה להשיג מטרות מדיניות דוחקות.

עמדה זו מתעלמת ממחירה הגבוהה של ההימנעות מפעולה. כל הימנעות מחקירת העינויים תיתפס ברחבי העולם כסובלנות מכוונת כלפי פעילות לא חוקית וכדרך להשאיר פתח לביצוע הפרות בעתיד.⁴ ארה"ב לא תוכל לטעון באופן משכנע כי היא דחתה על הסף את הפרות זכויות האדם הגסות הללו עד אשר הן יטופלו כפשעים במקום לזכות ליחס של "מדיניות אפשרית".

לעומת זאת, היתרונות הגלומים בקיום חקירה פלילית מהימנה ונטולת פניות הם רבים. למשל, ממשל ארה"ב יאותת כך באופן הברור ביותר כי הוא מחויב להתנגדותו לשימוש בעינויים. מיצוי הדין ייתן דחיפה חיובית לסמכותה המוסרית של ארה"ב בתחום זכויות האדם במסגרת המלחמה בטרור באופן מוחשי ומשכנע יותר מאשר בכל יזמה שננקטה עד כה. כמו כן, מיצוי הדין יהווה מופת לממשלות שארה"ב ביקרה על כך שהפרו את זכויות האדם ולאוכלוסיות הסובלות מהפרות כאלה. מיצוי הדין אף עשוי לחשוף כשלים משפטיים ומוסדיים שהובילו לשימוש בעינויים, ולהצביע על דרכים לשפר את יעילות הממשל במלחמה בטרור. בנוסף לכך, הדבר יצמצם מאוד את הסבירות לחקירה ולהעמדה לדין של גורמים בממשל ארה"ב בחו"ל - הליכים שכבר נפתחו בספרד - על סמך עקרון השיפוט האוניברסאלי, משום שהעמדה לדין ממין זה מתבססת בדרך כלל על הימנעותה של הממשלה האחראית מפעולה.

מיצוי הדין

תגובת ממשל בוש לגילויים על התעללות בעצירים, ובכלל זה לשערוריית ההתעללות בכלא אבו גרייב שנחשפה בשנת 2004, הייתה תגובה של בקרת נזקים ולא חתירה

⁴ כפי שכתב אחד הפרשנים, בהיעדר מתן דין וחשבון, "טקטיקות כמו עינויים והעלמה הן עדיין בגדר מדיניות אפשרית, שהנשיא הנוכחי אמנם מסתייג מהן, אבל הן רובצות לפתחנו 'כאקדח טעון' בהמתנה לבא אחריו". David Cole, "Breaking Away," *The New Republic*, December 30, 2010.

לחשיפת האמת ולמיצוי הדין. מרבית החקירות שקיים הממשל משנת 2004 ואילך לא היו עצמאיות או נרחבות דיון, ואינן מהוות חקירה מלאה של סוגיית ההתעללות באסירים. כמעט בכל החקירות, הצבא או הסי-אי-אי חקרו את עצמם וכמעט כולן התמקדו רק בהיבט אחד של היחס לאסירים. באף אחת מהחקירות לא נבחנה סוגיית מסירתם של עצירים למדינות שבהן הם יעונו, ובאף אחת מהחקירות לא נבחן התפקיד שמילאו מנהיגים אזרחיים שייתכן שהייתה להם אחריות למדיניות היחס לעצירים.

לארה"ב יש עבר עגום בכל הנוגע למיצוי הדין על פשעים הנוגעים להתעללות בעצירים. בשנת 2007 אסף ארגון Human Rights Watch מידע על כ-350 מקרי התעללות לכאורה שבהם היו מעורבים למעלה מ-600 אנשי סגל מטעם ארה"ב. אף על פי שמעשי ההתעללות היו רבים ושיטתיים, אנשי צבא מעטים בלבד נענשו, ואיש מאנשי הסי-אי-אי שהיו מעורבים במעשים אלה לא נתן עליהם את הדין. הקצין הבכיר ביותר שעמד לדין על התעללות באסירים היה לוטננט קולונל סטיבן ג'ורדן, שנשפט בשנת 2006 בבית דין צבאי על חלקו בשערוריית כלא אבו גרייב, אך בשנת 2007 הוא זוכה מאשמה.

בשנת 2009, עם מינויו של הנשיא ברק אובמה, שלא היה מעורב בשערוריית ההתעללות בעצירים, נראה שהסיכויים למיצוי דין השתפרו. כמועמד לנשיאות דיבר אובמה על הצורך לקיים "חקירה יסודית" של ההתעללות בעצירים.⁵ לאחר בחירתו אמר כי צריכות להיות העמדות לדין אם "מישהו הפר את החוק ברגל גסה", אך הביע גם עמדה מנוגדת כשביטא את ביטחונו בכך "שאנחנו צריכים להסתכל קדימה ולא אחורה".⁶

ב-24 באוגוסט 2009, עם פרסומו לאחר עיכוב ממושך של הדו"ח על דפוסי חקירות של המפקח הכללי על הסי-אי-אי, שעבר עריכה מאסיבית, ואשר כלל גילויים חדשים בנוגע לדפוסי פעולה בלתי חוקיים, הכריז התובע הכללי של ארה"ב אריק הולדר כי מינה את עוזר התובע הכללי של ארה"ב ג'ון דורהם לקיים "בדיקה מקדמית בשאלה האם הופרו חוקים פדרליים במסגרת חקירתם של עצורים מסוימים באתרים

⁵ "תמליל - ברק אובמה בערוץ MSNBC", ניו יורק טיימס, 4 באפריל 2007, <http://www.nytimes.com/2007/10/04/us/politics/04obama-text.html?pagewanted=all> (כניסה לאתר ב-20 ביוני 2011).

⁶ ברק אובמה, ריאיון שערך ג'ורג' סטפנופולוס, **This Week**, אי-בי-סי ניו, 11 בינואר 2009, תמליל בכתובת <http://abcnews.go.com/ThisWeek/Economy/story?id=6618199&page=1> (כניסה לאתר ב-24 ביוני 2011).

הנמצאים בחו"ל". עם זאת, הולדר הוסיף כי "משרד המשפטים לא יעמיד לדין אף אדם שפעל בתום לב ובמסגרת ההנחיות המשפטיות שניתנו על-ידי לשכת הייעוץ המשפטי בנוגע לחקירת עצירים".⁷

הצהרתו של הולדר עלתה בקנה אחד עם דברים שאמר הנשיא אובמה בעת שפרסם סדרה של מזכרים מתקופת בוש: "אנו מפרסמים מזכרים אלא מתוך כוונה להבטיח לאלה שביצעו את המוטל עליהם תוך שהם מסתמכים בתום לב על ייעוץ משפטי ממשרד המשפטים כי הם לא יועמדו לדין". הצהרות אלה עצמן תואמות את חוק היחס לעצירים משנת 2005, המעניק לכל בעל תפקיד רשמי הגנה מפני הליכים פליליים אם הוא

לא ידע כי דפוסי הפעולה הם בלתי חוקיים, ואם אדם בעל היגיון והבנה רגילים לא היה יודע שדפוסי הפעולה הם בלתי חוקיים. הסתמכות בתום לב על עצתו של פרקליט צריכה להיות מרכיב חשוב שיש להביאו בחשבון, בין מרכיבים אחרים, כאשר שוקלים האם אדם בעל היגיון והבנה רגילים היה יודע כי דפוסי הפעולה הם בלתי חוקיים.⁸

הבעיה נעוצה בכך שהייעוץ המשפטי האמור - אשר מופיע במזכרים שנוסחו על-ידי לשכת הייעוץ המשפטי, המספקת ייעוץ משפטי מוסמך לנשיא ולכל הסוכנויות של הזרוע המבצעת - התיר בעצמו עינויים והתעללות אחרת. ייעוץ זה התיימר להעניק תוקף חוקי לדפוסי פעולה כגון הדמיית טביעה, כמו-גם מניעת שינה ארוכת טווח, הטחה אלימה של עצירים בקירות, עירום כפוי וכליאה של אסירים בתיבות קטנות

⁷ "התובע הכללי אריק הולדר בנוגע לבדיקה מקדמית של חקירת עצירים מסוימים", הודעה לעיתונות מטעם משרד המשפטים של ארה"ב, 24 באוגוסט 2009, <http://www.justice.gov/ag/speeches/2009/ag-speech-0908241.html> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011). בחודש יוני 2011 דיווח ה"טיים מגזין" שדורהם בוחן את מותו של האסיר העיראקי מנאדל אל-ג'מאדי בכלא אבו גרייב. לאחר מותו נודע אל-ג'מאדי בכינוי "איש הקרח" כיוון שגופתו צוננה באמצעות קרח. אדם זאגורין, "רדופים על-ידי מעשי הרג: חבר מושבעים פדראלי חוקר פשעי מלחמה ועינויים בהקשר של מותו של 'איש הקרח' באבו גרייב וכן הפרות נוספות שביצע כביכול הסי-אי-אי", פורסם על-ידי מרק תומפסון בבלוג "Battleland", של Time.com, <http://battleland.blogs.time.com/2011/06/13/haunted-by-homicide-federal-grand-jury-investigates-war-crimes-and-torture-in-death-of-the-ice-man-at-abu-ghraib-and-other-alleged-cia-abuses/#ixzz1PkuG5q8S> (כניסה לאתר ב-17 ביוני 2011).

⁸ חוק היחס לעצירים משנת 2005, 119 Stat. 3136, Public Law 109-163, 6 בינואר 2006, http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=109_cong_public_laws&docid=f:publ163.109.pdf (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011), (a). sec. 1404.

וחשוכות. ראוי לציין כי כל המזכרים בוטלו לאחר מכן בידי גורמים בלשכת הייעוץ המשפטי בתקופות מאוחרות יותר במהלך כהונתו של בוש.

הסתמכותם של בעלי תפקידים רשמיים בארה"ב הפועלים בתום לב על לשון החוק אכן מקנה להם ככלל, על-פי חוקי ארה"ב, הגנה מפני תביעה פלילית. אולם, אין פירושו של דבר שראוי שמשרד המשפטים יניח באופן גורף כי כל הגורמים הנושאים באחריות לשיטות עינויים שנזכרו במפורש במזכרים של לשכת הייעוץ המשפטי מוגנים מפני חקירה פלילית. נקיטת עמדה כזו מצד משרד המשפטים כרוכה בסיכון של מתן תוקף לאסטרטגיה משפטית החותרת לשלול את החבות הפלילית בגין מעשים פסולים באמצעות הכנת הגנה משפטית כצעד מנע. אם יתקבל הרושם כי אסטרטגיה כזו אכן מניבה תוצאות, הרי שסביר שגם ממשלים עתידיים שישקלו נקיטת צעדים לא חוקיים יאמצו את השימוש בה.

בבואו להעריך את תום לבם של האנשים המתיימרים להסתמך על הנחיותיה של לשכת הייעוץ המשפטי, על משרד המשפטים לבחון באורח ביקורתי כל מקרה ומקרה ולבדוק האם בעת שהתקבלו ההחלטות היה אדם סביר משוכנע כי דפוסי פעולה אלה הם חוקיים. ספק אם מקרי ההפרות החמורות ביותר יעמדו במבחן זה. במיוחד, אין זה סביר שבכירים שהיו אחראים להתרת עינויים יהיו זכאים להגנה על-פי תחשיב זה, בייחוד אם היה להם חלק בהפעלת לחץ לקידום הענקתן של הגנות משפטיות מצד לשכת הייעוץ המשפטי, או אם השפיעו על ניסוחו של המזכר שלטענתם מגן עליהם כעת.

כמו כן, יהיה זה משגה אם משרד המשפטים יבחר לבחון בעיקר את פעולותיהם של חוקרים זוטרים: הדבר ישקף אי-הבנה יסודית של הסיבות לביצוע ההפרות ושל הדרך שבה בוצעו. בין אם מדובר בשיטות חקירה הכרוכות בהפעלת כוח שמשרד המשפטים אישר ובין אם מדובר בתכנית המעצר הסודית של הסי-אי-אי, היו אלה יזמות שהונחו מגבוה ואשר היו מעורבים בהן בכירים בממשל ארה"ב שהיו אחראים לגיבוש דפוסי פעולה פוגעניים, לאישורם ולפיקוח עליהם.

היסוד לחקירה

במהלך השנים האחרונות נחשפו לציבור ראיות נוספות להתפתחות מדיניות כליאה בלתי חוקית ולעינויים והתעללות בעצירים המוחזקים במשמורת ארה"ב. הודות לתביעות שהוגשו על-פי חוק חופש המידע על-ידי האיגוד האמריקני לחירויות אזרחיות ועל-ידי המרכז לזכויות חוקתיות, אשר הניבו מסמכי ממשל על היחס לעצירים בהיקף של למעלה מ-100 אלף עמודים, גלויים כיום לציבור חלקו הגדול של דו"ח המפקח הכללי על הסי-אי-אי בנוגע לדפוסי מעצר, כמו-גם מסמכי רקע של

הסי-אי-אי, דוחות ממשלתיים אחרים, וכן "מזכרי העינויים" הידועים לשמצה שהעניקו לממשל הצדקה חוקית לשיטות חקירה פוגעניות.⁹ מידע רב נחשף גם במסגרת חקירה שקיימה ועדת השירותים המזוינים של הסנאט, אשר פרסמה בשנת 2008 דו"ח על התעללות בעצירים שסיווגו הוסר בשנת 2009.¹⁰ המפקח הכללי על משרד המשפטים פרסם בשנת 2008 דו"ח על מעורבות האף-בי-אי בהתעללות במסגרת מעצר,¹¹ והלשכה לאחריות מקצועית של משרד המשפטים פרסמה דו"ח על חלקם של עורכי הדין של משרד המשפטים בעיצובם של מזכרים משפטיים אשר

⁹ הדוחות הם: משרד המפקח הכללי על הסי-אי-אי, "פעולות מעצר וחקירה במסגרת המאבק בטרור (ספטמבר 2001 - אוקטובר 2003)", 7 במאי 2004.

http://www.aclu.org/torturefoia/released/052708/052708_Special_Review.pdf (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011). אדמירל משנה אלברט טי צ'רץ' השלישי, משרד ההגנה של ארה"ב, "בחינת שיטות החקירה של משרד ההגנה - תקציר מנהלים", משרד ההגנה של ארה"ב, ללא תאריך,

<http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050310exe.pdf> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011); בריגדיר-ג'נרל צ'רלס ג'ייקובי, מחלקת הצבא, "מבצעי עצורים של מפקדת המטות המשולבים - אזור פעילות A: דו"ח ביקורת", 25 ביוני 2004, <http://action.aclu.org/torturefoia/released/061906/JacobyReport.pdf>, (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011);

ועדת הסנאט המיוחדת למודיעין, "ההערכות המודיעיניות של קהילת המודיעין בארה"ב לגבי עיראק לפני המלחמה", דו"ח הסנאט 108-301, 9 ביולי 2004, <http://intelligence.senate.gov/108301.pdf>, (כניסה לאתר ב-14 ביוני 2011);

מייג'ור-ג'נרל ג'ורג' ר' פאיי, מחלקת צבא היבשה, "חקירת מתקן הכליאה אבו גרייב וחיבה 205 של המודיעין הצבאי לפי תקנת צבא היבשה 6-15", וכן: לוטננט ג'נרל אנתוני ר' ג'ונס, מחלקת צבא היבשה, "חקירת כלא אבו גרייב וחיבה 205 של המודיעין הצבאי לפי תקנת צבא היבשה 6-15", 23 באוגוסט 2004, <http://www.defense.gov/news/aug2004/d20040825fay.pdf>, (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011);

ג'יימס ר' שלינגר, משרד ההגנה, "דו"ח סופי של הפאנל העצמאי לבחינת מבצעי מעצר של משרד ההגנה", 24 אוגוסט 2004, <http://www.defense.gov/news/Aug2004/d20040824finalreport.pdf>, (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011);

בריגדיר-ג'נרל ריצ'רד פ' פורמיקה, מחלקת הצבא, "חקירה לפי סעיף 6-15 של cjs-otf-ap [כוח המשימה המשולב למבצעים מיוחדים ומשותפים בחצי האי ערב] ושל מבצעי המעצר של הקבוצה החמישית של הכוחות המיוחדים", 8 בנובמבר 2008,

<http://www1.umn.edu/humanrts/OathBetrayed/Formica%20Report.pdf> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011); בירגדיר-ג'נרל ג'ון פורלואו מצבא היבשה ולוטננט-ג'נרל רנדאל מ' שמידט מחיל האוויר, "תקנת צבא היבשה 6-15: דו"ח סופי: חקירת הטענות כי האף-בי-אי התעלל בעצירים במתקן הכליאה במפרץ גואנטנמו שבקובה", 1 באפריל 2005 (תוקן ב-9 ביוני 2005),

<http://www.defense.gov/news/Jul2005/d20050714report.pdf> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011).

¹⁰ ועדת הסנאט לשירותים מזוינים, "דו"ח על חקירת היחס לעצירים המוחזקים במשמורת ארה"ב", 20 בנובמבר 2008, http://armed-services.senate.gov/Publications/Detainee%20Report%20Final_April%2022%202009.pdf, (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011).

¹¹ לשכת המפקח הכללי על משרד המשפטים של ארה"ב, "בחינה של מעורבות האף-בי-אי בהתעללות במסגרת מעצר ושל הערותיו על התעללות כזו במפרץ גואנטנמו, באפגניסטן ובעיראק", מאי 2008, <http://www.aclu.org/national-security/justice-department-office-inspector-general-review-fbis-involvement-and-observatio> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011).

הצדיקו חקירות פוגעניות.¹² דו"ח הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, שהודלף ככל הנראה בידי גורמים בממשל ארה"ב, מתאר גם הוא את היחס לעצירים "רבי ערך" שהוחזקו במשמורת הסי-אי-אי.¹³ בנוסף, עצירים לשעבר וחושפי עוולות הביעו נכונות לספר את סיפורם, ורבים מהמעורבים העיקריים תיארו את התפקיד שמילאו. עם זאת, כמתואר בדו"ח זה, קיימות גם ראיות חשובות רבות שנותרו סודיות – בראש ובראשונה הצו הנשיאותי של בוש המתיר לסי-אי-אי להפעיל "אתרים שחורים".

המסקנה שלנו בדו"ח זה, אשר לעניות דעתנו מתחייבת מהראיות, היא כי ישנה הצדקה לפתיחה בחקירה פלילית נגד כל אחד מהאנשים הנזכרים להלן:¹⁴

הנשיא ג'ורג' ו' בוש: החזיק בסמכות העליונה בכל הנוגע למבצעי מעצר ואישר את תכנית המעצרים הסודיים של הסי-אי-אי שבמסגרתה הועלמו בכפייה אנשים למעצרים ארוכי-טווח ללא קשר עם החוץ. כמו כן, הוא אישר את תכנית מסירת העצירים של הסי-אי-אי, בעת שידע או צריך היה לדעת כי הדבר יוביל לעינויים. הוא אף הודה בפומבי כי התיר לסי-אי-אי להשתמש בעינויים, ובייחוד בהדמיית טביעה שהופעלה על שני עצירים. בוש מעולם לא הפעיל את סמכותו להפסיק את ההתעללות או להעניש את האחראים לה.

סגן הנשיא דיק צ'ייני: היה הכוח המניע מאחורי התווייתה של מדיניות מעצרים בלתי חוקית ומאחורי גיבושן של הצדקות משפטיות למדיניות זו. הוא השתתף בפגישות רבות שבהן נדונו מבצעים ספציפיים של הסי-אי-אי, החל בהדמיית הטביעה של העציר אבו זוביידה בשנת 2002, ואף ניהל חלק מהשיבות הללו. הוא היה חבר ב"ועדת העקרונות" של המועצה לביטחון לאומי, שאישרה ומאוחר יותר אשררה את השימוש בהדמיית טביעה ובצורות אחרות של עינויים והתעללות במסגרת תכנית

¹² לשכת האחריות המקצועית של משרד המשפטים של ארה"ב, "חקירה בנוגע למזכר של לשכת הייעוץ המשפטי על סוגיות הקשורות לשימוש של סוכנות הביון המרכזית ב"שיטות חקירה משופרות" על אנשים שנחשדו כטרוריסטים", 29 ביולי 2009, <http://judiciary.house.gov/hearings/pdf/OPRFinalReporto90729.pdf> (כניסה לאתר ב-21 ביוני 2011).

¹³ הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, המשלחת האזורית לארה"ב ולקנדה, "דו"ח הוועד הבינלאומי של הצלב האדום על היחס לארבעה-עשר 'עצירים רבי ערך' במשמורת הסי-אי-אי", פברואר 2007, <http://www.nybooks.com/media/doc/2010/04/22/icrc-report.pdf> (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011).

¹⁴ ארגון Human Rights Watch מוסיף לעמוד גם מאחורי מסקנותיו משנת 2005, מבלי לחזור עליהן כאן, בנוגע ללוטננט-ג'נרל סנצ'ס ולמייג'ור-ג'נרל מילר. ר' Human Rights Watch, "מענים ומתחמקים ללא עונש? אחריות פיקודית להתעללות ארה"ב בעצירים", (6) vol. 17, no. 1, אפריל 2005, <http://www.hrw.org/en/reports/2005/04/23/getting-away-torture-o>.

החקירות של הסי-אי-אי. צ'ייני הודה בפומבי כי היה מודע לשימוש בהדמיית טביעה.

שר ההגנה דונלד רמספלד: אישר שיטות חקירה בלתי-חוקיות שאפשרו לאנשי סגל בצבא ארה"ב להשתמש בעינויים ובהתעללות באפגניסטן ובעיראק. רמספלד עקב מקרוב אחר חקירתו של העציר מוחמד אל-קחטאני בגואנטנמו, שהיה נתון במשך שישה שבועות למשטר של חקירות שכללו שימוש בכוח שבהצטבר הגיע לכדי עינויים. הוא היה חבר בוועדת העקרונות של המועצה לביטחון לאומי, שאישרה את השימוש בעינויים נגד עצירים המוחזקים על-ידי הסי-אי-אי. רמספלד מעולם לא הפעיל את סמכותו כדי להפסיק את העינויים ואת ההתעללות בעצירים, גם לאחר שנודע לו על קיומן של ראיות להתעללות על-פני תקופה של שלוש שנים החל מראשית שנת 2002.

ראש הסי-אי-אי ג'ורג' טנט: התיר את השימוש של הסי-אי-אי בהדמיית טביעה, בחניקה כמעט מוחלטת, בתנוחות לחץ, בחשיפה לאור ולרעש בדרגות גבוהות מאוד, במניעת שינה ובצורות אחרות של עינויים והתעללות, ופיקח על השימוש באמצעים אלה. הוא היה חבר בוועדת העקרונות של המועצה לביטחון לאומי שהתירה לסי-אי-אי להשתמש בעינויים במסגרת תכנית החקירות שלה. בעת שעמד בראשה "העלימה" סוכנות הביון עצירים באמצעות החזקתם במעצר ארוך טווח ללא קשר עם החוץ באתרים סודיים, ומסרה (העבירה) עצירים למדינות שבהן היה סביר להניח כי יעונו, כפי שאכן קרה.

בנוסף, ראוי שתתקיים חקירה פלילית לגבי ניסוחם של מזכרים משפטיים שנועדו להכשיר עינויים, ואשר שימשו בסיס להתרת תכנית המעצרים הסודיים של הסי-אי-אי. עם עורכי הדין של הממשל שהיו מעורבים בכך נמנו **אלברטו גונזאלס**, יועץ הנשיא ומאוחר יותר התובע הכללי; **ג'יי בייבי**, עוזר התובע הכללי בלשכת הייעוץ המשפטי של משרד המשפטים; **ג'ון ריזו**, פרקליט כללי בפועל בסי-אי-אי; **דויד אדינגטון**, יועץ לסגן הנשיא; **ויליאם ג'יי היינס השני**, הפרקליט הכללי של משרד ההגנה; **וג'ון יו**, סגן עוזר הפרקליט הכללי בלשכת הייעוץ המשפטי.

ועדה עצמאית ובלתי מפלגתית

הציבור בארה"ב וברחבי העולם זכאי לקבל דין וחשבון על היקף ההפרות שבוצעו בעקבות פיגועי ה-11 בספטמבר, ובכלל זה לדעת מודע וכיצד אירעו הפרות אלה. העמדות לדין, המתמקדות באחריותם הפלילית של אנשים ספציפיים, לא יוציאו לאור את מלוא המידע בנושא זה. לפיכך יש להקים ועדה עצמאית ולא מפלגתית, שתפעל בהתאם לקווים המנחים של הוועדה שהוקמה בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר,

ותבחן את פעולותיהם של הרשות המבצעת, הסי-אי-אי, הצבא, והקונגרס, ותגיש המלצות שיבטיחו כי הפרות נרחבות ושיטתיות כאלה לא יישנו.⁴⁵

החקירות שהממשל בארה"ב קיים היו או מוגבלות בהיקפן - כגון בחינה של הפרות שביצעו אנשי צבא במקום מסוים ובמסגרת זמן מוגבלת - או שלא היו עצמאיות די הצורך - כאשר הצבא חקר את עצמו. החקירות שערך הקונגרס היו מוגבלות לבחינה של סוכנות או מחלקה בודדת. עד עתה, האנשים שעיצבו את התכניות או השתתפו בהן לא מסרו שום דיווח שתועד ברשומות.

רבים מהמסמכים העיקריים הנוגעים לשימוש בטכניקות פוגעניות נותרו סודיים. התמונה המלאה בנושא טרם נחשפה. ועדה עצמאית ובלתי מפלגתית תוכל לספק תמונה מלאה יותר של הסיבות השיטתיות להפרות, וכן של ההשלכות האנושיות, המשפטיות והפוליטיות של מדיניותו הבלתי חוקית של הממשל.

⁴⁵ הוועדה הלאומית לפיגועי טרור על ארה"ב (המוכרת גם כוועדת ה-11 בספטמבר) הייתה ועדה עצמאית ודו-מפלגתית שהוקמה מכוח חקיקה בשלהי שנת 2002 כדי להכין דין וחשבון על הנסיבות שהובילו לפיגועי ה-11 בספטמבר 2001, ובכלל זה על מידת המוכנות לפיגועים ועל התגובה המידית עליהם, <http://www.9-11commission.gov/> (כניסה לאתר ב-15 ביוני 2011).

המלצות

לנשיא ארה"ב

- להנחות את התובע הכללי לפתוח בחקירה פלילית של דפוסי הפעולה של ממשל ארה"ב בתחום המעצר ושל שיטות החקירה מאז ה-11 בספטמבר 2001, ובכלל זה של תכנית המעצרים של הסי-אי-אי. על החקירה:
 - לבחון את התפקיד שמילאו גורמים רשמיים בארה"ב שהשתתפו בעינויים או בהתעללות ובדפוסי פעולה בלתי חוקיים אחרים הנוגעים למעצר, ובכלל זה העלמה בכפייה ומסירה לעינויים, וכן את תפקידם של גורמים שהורו על ביצועם של מעשים אלה או שהייתה להם אחריות פיקודית לכך. זאת, מבלי להתחשב במעמדם או בדרגתם.

לקונגרס של ארה"ב

- להקים ועדה עצמאית ובלתי מפלגתית כדי לחקור את היחס הלא הולם לעצירים שהוחזקו במשמורת ארה"ב מאז ה-11 בספטמבר 2001, ובכלל זה עינויים, היעלמות כפויה ומסירה לעינויים. ועדה כזאת:
 - תקיים דיונים, תחזיק בסמכויות מלאות לזמן עדים ולדרוש מסירה של ראיות, ותהייה מוסמכת להמליץ על מינויו של תובע מיוחד לחקור עברות פליליות אפשריות, אם התובע הכללי לא פתח בחקירה כזאת.

לממשל בארה"ב

- בהתאם לחובותיו על-פי האמנה נגד עינויים, על הממשל בארה"ב לוודא כי קרבנות לעינויים זוכים לתיקון העוולה, העשוי לכלול הענקת פיצויים לקרבנות כאשר הדבר מוצדק מחוץ להקשר השיפוטי.

לממשלות זרות

- אם הממשל בארה"ב לא יפתח בחקירות פליליות מהימנות של התפקיד שמילאו גורמים בכירים בהתעללות בעצירים מאז ה-11 בספטמבר 2001, ועד אשר יעשה כן, על ממשלות זרות להפעיל את סמכות השיפוטית האוניברסאלית או צורות אחרות של סמכות שיפוטית בהתאם למשפט הבינלאומי ולדין המקומי כדי להעמיד לדין גורמים רשמיים בארה"ב שהיו

מעורבים כביכול בעברות פליליות נגד עצירים תוך הפרה של המשפט
הבינלאומי.